ÉVA LÁNYAI – FÉLRESIKERÜLT FÉRFIAK

Reflexiók a feminizmusról

Elolvastam egy igazi, elfogultságoktól terhes feminista könyvet – de nevezhetjük termékenyen szubjektívnak is. Nem vagyok otthonos a témában, eddig csupán zanzásított információk birtokába jutottam; a feminizmus szelleme inkább csak másodkézből csapott meg, s az interpretátorok többnyire férfiak voltak.

Az Atyaúristen csendje

Témánk kényes és veszélyes, hiszen életünket ott érinti és bolygatja meg, ahol az keletkezik, a nemiségnél. S alaptermészete szerint eróteljes indulatokat korbácsol, mert hatalmi-ideológiai harc is. *A nemek örök küzdelmének nevezett pár(t)viadal az utóbbi évezredekben egyértelműen a Nagy Patriarchalis Párt győzelmét hozta.* A nyílt háborúság fölébresztése a civilizált Nyugaton már régen túl van a kezdet alaktalan forrongásain, sőt az USA-ban már egy új tetőponton is túljutott. A kiprovokált szemléletváltozások beépültek a jogba és a mindennapokba. Nálunk Magyarországon is ezek az idősebb nővéreink által kikényszerített engedmények munkálnak, de elrejtve a megharcolt harc természetét, hiszen a szocializmusban ezt is fölülről kaptuk, ajándékba a Nagypajtástól. A nálunk újonnan jelentkező *„női némi öntudat"* is *használt cikknek tűnik, gyanús áru,* ki tudja honnan került a piacra. Talán a Szocialista Nőmozgalom „termelte ki"? „Tud. szocosan" strukturált agyfelünk mindenesetre tudja, hogy *a századvégtől kellett a termelésnek a nő és kellett a nőnek a megélhetés.* A patriarchális berendezkedés már nem tudta eltartani a családot, a nőt – az ideológia azonban a régi maradt. A nőknek nemcsak az új jogrend, de az új öndefiníció is fontossá vált. Azóta is tart ez az átfogalmazás. *Kaari Utrio* finn történésznő inkább csak a múltba néz, és *keresi azt a másik történelmet, amely a nemiség keresztútján fönnakadva, ott maradt az idők mélyén.* A mi hárításunkba – ha feminizmusról van szó – a képzettársítások ilyen, külön öntudatlanul munkáló kevéredése is belejátszhat. Ezért fontos, hogy a dolgok természetét régióként tudjuk választani.

Tökéletes azonosulás a hatalommal

Kaari Utrio *nem az emberiségről ír, hanem nőkről és férfiakról.* A „mi emberek" az a keresztény Istentől való alázatos erényes szemlélet. Az „Én" a Sátántól. Mert az „Én" elsősorban és konkrétan nő vagy férfi, (aztán jöhet az általánosítás), s ezt meglátni kevélység és bűn, bárbár dolog.

A finn történésznő igazi szakterülete a keresztény századok történeti és kultúrszociológiája. Ebben kétségkívül figyelemreméltót és újat hozott, sőt megdöbbentőt. A barbár korok mitológiájában viszont nem járatos, bevezetése rövid és felületes. Éppen – a patriarchális ihletettségű, – freudista szemlélete okán, *az Anya-vallásokról az Atya-vallásokra való áttérés összefüggései mind gazdaságilag, mind vallástörténetileg feltáratlanok maradnak.* A matriarchátus társadalmi formációja sokféleképpen megközelíthető, egy bizonyos azonban, hogy *a történetírás* – irónókkel ellentétben – *tud olyan papi testületekről* (Attis papjairól, gallusokról), *akik női identitást vállaltak és kasztrálták magukat.* Ebből is látszik, hogy a férfiaknak is volt mit veszíteniük, ha átengedték magukat a hatalommal való tökéletes azonosulás vágyának, kényszerítő hatalmának, a Magna Mater iránt érzett bűvöletnek. Fordított esetben, mi nők, legfeljebb fölszerelhetjük magunkat – különféle fegyverekkel. Az előbbi tökéletes azonosulási irány az élet nemzésének lehetőségét alapjaiban szünteti meg, míg az utóbbi a már megszületettet pusztítja, rontja el. Nekünk is van mit vesztenünk tehát, ha engedünk a hatalommal való tökéletes azonosulás vágyának. Ha nem is ugyanazt, de a tét tökéletesen ugyanaz – maga a puszta élet.

Az autonóm ember eszméje a modern kor szülötte. De maga a függetlenedési törekvés ősrégi. *A világtörténelem menete a Nagy Anyáról leválló Fiú, a férfi autonómiatörekvését, a nőtől való függetlenedés folyamatát mutatja* – azaz a felnőtté érést. Most már egészen addig a pontig jutott el ez az öntudatlan diszpozíció, hogy a férfias, pozitív tudomány (célja szerint) nemsokára megoldja az élet teremtődésének méhen kívüli variánsát. F. Crick angol fizikus, a DNS egyik felfedezője szerint pillanatok kérdése az egész. Ekkor már valóban kiiktatható „Isten tévedése, a nő", a teremtésből. Az Abszolút Egyisten akadálytalanul újratermelheti önmagát, a biologikum tökéletes megszüntetése biztosított, a termelés lendületesen újratermelheti magát. És ekkor győz Aquinói Tamás logikája, a profit – és Huxley.

*

Az a „lánytestvérünk", aki Kaari Utrio történelemkönyvét elolvasva legalább három napra nem válik dühödt és ellenszenves feministává, már végképp elvesztette a nőies együttérzés képességét. Nem méltó az egykor megszentelt női jegyek viselésére, – menthetetlenül leigázott és szófogadó – csökevényes férfivá vált.

G. NAGY IBOLYA

(A fenti reflexió Kaari Utrio Éva leányai című könyvéről szeptember 8-i, szombati magazinunkban megjelent írás folytatása.)

Modernizációs kényszer és szabadságigény

Lengyel Andrásnak a közelmúltban különböző helyeken publikált *művelődéstörténeti* dolgozatait most együtt veheti kézbe az olvasó, a *Tekintet Könyvek* első köteteként. Tanulmányainak központi problémája *az 1919 után kiteljesedett új társadalom- és eszmetörténeti helyzet sokoldalú megvilágítása.* Így elsősorban azon folyamatok társadalmi indítékainak feltárása, melyek közvetlen 1919 után a *szociális reformeszmék* térhódításában, majd a '30-as évek közepétől kezdődően *a modernizációs deficit elhárításában,* azaz az egyéni szabadságok védelmében jelentkeznek. A Lengyel tanulmányai bemutatta „törésvonal" e két, alapkérdésekben nem harmonizáló eszmetörténeti irányzat között húzódik; s a könyv bemutatja mindkét vonulat legjelentősebb képviselőit, intézményeit, sajtóját, melyek egymással polemizáló tartalmuk ellenére egyaránt a magyar progresszió törekvéseit fejezték ki.

Kérdésfeltevései nem csupán a trianoni Magyarország viszonyaira vonatkoznak; a modernizációt egyetemes európai jelenségként kezelve, a változó társadalmi funkciókat is az egyetemes magyarság életén keresztül vizsgálja.

A könyv nyitó írása egy *Venczel Józsefről* írt vázlat *(Egy „gustianus" erdélyi szociológus).* Az erdélyi ifjúkatalógus mozgalomból indult és az empirikus szakszociológia kiemelkedő magyar művelőjével lett Venczel József munkássága önmagában is tudománytörténeti érdekesség. Az erdélyi falumunka-mozgalomból hozott ideológiai konzervatizmus ellenére eljutott a tárgyszerűségre törekvő, empirikus adatok egzakt összefüggésein dolgozó ideológiátlan szociológiáig, mely őt markánsan különböztette meg a társadalmi kérdéseket ideológiai síkon megközelítő szociográfus népi íróktól is. Venczel munkásságának érdeme az is, hogy értelmiségi magatartásmintát nyújtott a román állam keretében élő erdélyi magyarság számára, (hogy ti. a leghatásosabb nemzeti tett a teljesítményen nyugvó élvonalbanmaradás).

A Venczel népi alapozású munkásságához sok vonatkozásban közel álló, talán legismertebb hazai csoport a *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma.* Az előbbiekkel érintkező vonását abban fedezhetjük fel, hogy a kollégium szociálisan egyébként erősen különböző tagjait többek között Trianon nem nacionalista felmérése és a népi-paraszti problémák iránti nyitottság fogta össze.

Lengyel írásaiból azonban ennél lényegesen többet is megtudhatunk a csoport művelődéstörténeti jelentőségéről: nevezetesen, hogy egy szociálisan és felekezetileg vegyes egyetemi egyesület (Bethlen Gábor Kör), hogyan válik Buday György, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula, Erdei Ferenc, Tolnai Gábor, Tomori Viola, Gáspár Zoltán, Reitzer Béla, Árvay Erzsébet és mások munkájának hatására az ország társadalmi megújulásáért küzdő elitcsapattá. A Szegedi Fiatalok külső kapcsolatait vizsgáló tanulmányok *(Illyés Gyula és a Szegedi Fiatalok, Féja Géza és a Szegedi Fiatalok, Buday György és Thomas Mann)* egyrészt tényszerűen érzékeltetik a XX. századi magyar szellemi élet bonyolult belső rétegeződését, másrészt rávilágítanak a Kollégium óvatos, a progresszió különböző irányzatai között gondos egyensúlyt kereső szellemi tájékozódására.

Tanulmányainak következő nagyobb egysége a magyar liberalizmus, XX. századi alakváltozásaival foglalkozik.

Bibó István életművéből *Egy szabadság ideológiai megformálódása* című tanulmányban a kényszer, a jog, szabadság összefüggéseiből levezethető demokratikus értékekre irányul a szerző figyelme. Abban jelölve meg a fiatal *Bibó* újszerűségét, hogy *többnek látta a szabadságot egyszerű idegen törvényszerűségek alóli mentességnél.* Bibónál a pozitív szabadság – mutat rá a szerző – olyan, a jogban objektiválódott szabadság, amely egyben a megegyezés is arra nézve, hogy a társadalom miként viselje el a kényszert.

Míg Bibónál a szabadságeszme demokratikus hangsúlyait emeli ki Lengyel, addig a *Szép Szó története kapcsán „A liberalizmus újraalapozásának kísérlete"-t mutatja be.* A lap jelentőségét nem hagyományos módon – azaz nem csupán a közölt versek színvonalával, vagy a szóhoz juttatott költők-írók méltatásával – hanem az egyéni szabadságjogok kiterjesztéséért folytatott küzdelemmel láttatja. Lengyel András szerint a Szép Szó történeti érdeme abban van, hogy a századforduló óta érlelődő, a húszas-harmincas években kiteljesedő antiliberális fordulat idején akadt egy folyóirat, mely létét a szabadelvű és autonóm társadalom, illetve a klasszikus szabadságjogok védelmére alapozta. Jeles szerkesztői (Ignotus Pál, József Attila, Fejtő Ferenc), és munkatársai (pl. Hatvany Bertalan, Németh Andor, Reményik Zsigmond, M. Vágó Márta) is elsősorban irányzatadó művészeti-társadalmi tevékenységük révén váltak a magyar eszmetörténet fontos figuráivá, a személyiség szabadságának következetes képviselőivé.

A szabadelvű hagyományok megtartása és a tömeg politikai szerepvállalása által kikényszerített reformtervek egyeztetéséről értekezik a szerző *Értékvédelem és útkeresés a harmincas években* című tanulmányában. Lengyel a Gömbössel kezdődő korszak egyes társadalomtörténeti tendenciáit olyan modern autoratív mozgásoknak fogja fel, melyek 1949-ig ívelő periódust alkotnak. Gáspár Zoltán és K. Havas Géza életútjának bemutatása azonban az antiliberális ihletettségű, a liberális individualizmus helyett egy újfajta kollektivitásra orientálódó népi mozgalommal szembenálló urbánus gondolkodás indítékait tárja fel.

A szerző sokszempontú megközelítéssel tisztázza, hogy *mi minősít valakit urbánussá?* Először is leszögezi, hogy a származás, életforma, műveltség nem tagadható, de nem kizárólagos terminusok voltak. Tehát a zsidóság és urbánusság pl. nem szinoním fogalmak, előbbiek nagyszámú részvétele az urbánus irányzatban a sajátos magyarországi polgárosodás következménye.

Lengyel ezen az alapon mélyebb rétegekben vizsgálja a népi-urbánus ellentét gyökereit, melyet a felszínes falu-város, merkantil-agrárius ellentéteknél összetettebbnek tart. Végső fokon szembefordulásuk igazi eredőjét a harmincas évek válságának szociális kezelhetetlenségében, a társadalmilag süllyedő paraszti és keresztény középrétegek változtatni akarásában, illetve a kollektív jogfosztás miatt veszélyeztetettségi tudatban élő, s az egyes egyén jogait támadva is védő urbánusreflexben látja.

Gáspár és K. Havas publicisztikai munkássága e konfliktusba illeszkedik. De míg K. Havas liberális felfogásának a tiszta piacgazdaság jelentette centrális elemét, addig Gáspár a hagyományos szabadságeszményeket képviselte. Mindazonáltal nem lehet őket pusztán urbánusággal azonosítani, a magyar progresszió racionális ideológiakritikusai, a szabadelvű értékek védelmezői voltak.

A kötet utolsó tanulmánya *(„A vádlott megszólal" előtörténetéhez)* logikailag kapcsolódik a liberális értékmentés folyamatához. Hisz a Fábry Zoltán által megélt magyarellenes szlovák lépések a háború után, a kormányszintre emelt kollektív jogfosztás belső lényegét tekintve nem volt más, mint a társadalmi kirekesztésre törekvő magyarországi zsidóellenes törvények más előjelű megismétlése – ezúttal a magyarokat sújtva. De Fábry ezzel szembeni fellépése több mint egyszerű kisebbségvédelem: az egyén szabadságjogaiért indított harc, egy új diktatúra ellen.

Fábry Zoltán, a szlovákiai magyar progresszió kiemelkedő alakja, 1946-ban eszmetörténeti útelágazáshoz érkezett. Az „antifasiszta" szlovák kormány magyarellenes intézkedései, az ugyancsak antifasiszta, de humanista Fábryban az erkölcstelenség újabb summájaként jelentek meg. Napjainkra érvényes megállapítása így szól: a kisebbség-tükörkép. Azaz, annak a társadalomnak a tükörképe, mely többségként veszi körül a kisebbséget, s felel annak sorsáért. Ebből a szerző azt a konzekvenciát vonja le, hogy a Fábry-levélben leírt kisebbségtipró gyakorlat nem volt más, mint a kelet-európai sztálinizmus főpróbája.

Lengyel András tanulmánykötete izgalmas szellemi élmény lesz mindazoknak, akik érdeklődnek az eszmék, ideológiák, társadalmi indítékai iránt, akik fogékonyak a mélyértelmű összefüggésekre.

MARJANUCZ LÁSZLÓ

(A könyv a következő címen rendelhető meg: Tekintet Könyvek, Budapest, Pf.: 193. 1368.)

FILOZÓFIAI ANZIX

Egy lépés előre, de hány lépés hátra?

Az elvont citoyen-lét képzelt szépségeit ecsetelő politikai idealizmus annyira szép, hogy már nem is igaz. Ezt azért merem mondani, mert az emberről mint állampolgárról alkotott ilyen eszményített politikai felfogás egy csomó dolgot szándékosan figyelmen kívül hagy. Először is azt, hogy az ember nem csupán ideális elvek szerint élő absztrakt állampolgár, hanem ugyanakkor gyakorlati-önző polgár, azaz konkrét homme is. Ebből pedig az következik, hogy ellentétben némely gyakorlott politikai szónokunk kedvenc vezéreszméjével, nem lehetnek túlzott illúzióink a citoyen-tudat pusztán ideológiai eszközökkel történő felébresztését illetően.

Az ideális citoyen és a materiális homme egymáshoz való viszonya jelenti tehát a mai ember helyzetének egyik kulcskérdését. Ez a tény, jelen pillanatban, megpecsételni látszik a kultúra sorsát. Amikor mindenki az egyéni meggazdagodásban látja a saját jövője biztosításának zálogát, amikor szinte társadalmi parancsszá válik François Guizot – a francia júliusi monarchia híres történész-minisztere – cinikusan odavetett mondata, hogy „gazdagodjatok!", akkor nem árt egy kissé alaposabban is elgondolkodni a demokrácia tartalmán. Félő ugyanis, hogy a demokratizálódás folyamata a pénzcsinálás féktelen szenvedélyét felkorbácsolva a kultúrában is a „fogyasztok, tehát vagyok" jelszavát teszi uralkodóvá. Ameddig tehát a hangeró lesz az igazság egyedüli mértékegysége, addig nehezen képzelhető el, hogy valami mással (pl. kultúrával) helyettesítsük a mindennapok zsíros agyú homme-jának fantáziátlan képződéseit a maga legjobb világáról.

Ezen a téren a többpárti szisztéma bevezetése sem művelhet csodákat. A boldogult állampárti időkben az volt a szokás, hogy a „helyi" elvtársaknak mindig egy „központi" elvtárs magyarázta el, hová kell helyezniük az éppen szükségesnek vélt tilalomfákat. Kérdés azonban, hogy nyerünk-e vele, ha most a kultúrát „üzleti alapokra" helyezve, „menedzser típusú" kultúrripacsok fogják megmondani, hogy mi az értékes, és mi nem az. A polgári szellők fújdogálása itt is egy lépést jelent előre, de a kultúra, sajnálatos módon, mégsem gazdasági kategória. Az tehát, hogy a „dolgozók" országából a „hölgyeim és uraim" országává lettünk csak akkor baj, ha az ebből fakadó esetleges identitászavarokat egyedül az embereknek a magántulajdonuk nagyságával arányos öntudata oldhatja csak meg. Ha belemegyünk abba, hogy a kultúrában a „tehetséges demokráciája" helyett a pénzcsinálás különböző fortélyai jussanak vezető szerephez, akkor lehet persze, hogy hamarosan minálunk is „Amerika" lesz, de egyáltalán nem vagyok biztos benne, hogy ez az első dolog, aminek Nyugatról be kellene hozzánk érkeznie.

Úgy tűnik tehát, hogy akár tetszik, akár nem, most *mindenkinek újból át kell gondolnia a pénzhez való viszonyát.* Egy francia filozófus, élete vége felé számvetést készítve, azt a kérdést tette fel magának, hogy életének az „akart" vagy az „elszenvedett" része volt-e túlsúlyban. A profán gondolat, hogy az embert nem is annyira Isten, hanem a pénz teremtette és teremti, feleslegessé látszik tenni minden „megszentelt" transzcendenciát. Életünk „elszenvedett" része nyilvánvalóan a mindenható pénz uralmával függ össze, hiszen itt az egyes ember nem sokat tehet, mindig is szenvedő alanya fog maradni az általa befolyásolhatatlan gazdasági folyamatoknak. Ez azonban senkit nem mentesíthet a gondolkodás megtisztelő feladata alól, bár köztudomású, hogy nálunk a világnézeti kultúrából mindeddig sajnálatosan kimaradt a közgazdaságtani elem. *Ha azt akarjuk, hogy életünk „akart" része megerősödjön, és a „szent" transzcendencia után „világi" transzcendenciák se árnyékolják be azt, akkor többre van szükség mint a világ tétlen, előítéletektől befolyásolt szemlélete.*

A demokratikus tennivalók számbavételénél nem ártana egy kissé előbbre venni a kultúrát, mert különben könnyen ismét megmagyarázhatatlan eredetű „szükségszerűek" lehetnek úrrá életünkön. Lehet persze, hogy egy ilyen „törvényként" ábrázolt, leegyszerűsített és leegyszerűsítő képpel most gyorsabban teszünk egy lépést előre, mint egy árnyaltabb felfogásra törekvő elemzéssel, de hosszabb távon mégiscsak visszalépünk, ha az emberek túlságosan is hozzászoknak az ilyen egyhangú táplálékhoz. Mert ha tartós eredményeket akarunk elérni, a modern ember minden eddigi gyakorlati és elméleti absztrakciójának („elidegenedésének") felszámolásában, akkor sürgősen meg kell változtatni a mindennapi életről, azaz az ideológiai szónoklatokban eddig csak céltáblaként szereplő polgári társadalomról kialakult képet. De nem úgy, hogy most az ellenkező végletbe esve, citoyen-létként próbáljuk idealizálni az emberek, dolgok, helyzetek „éppígylétét", hanem úgy, hogy lemondva az apologétaszerepről, egyszerre igyekszünk megértően és kritikusan közeledni ahhoz a szférához, amelyben végső soron minden emberi játszma eldől. Nem hiszem, hogy az ilyen *egyszerre kritikus és önkritikus ábrázolás életünk valódi színteréről* nem képes ösztönzést adni azoknak az embereknek, akik a nagy közös fellélegzés után is akarnak még tenni valamit a tényleges változás érdekében.

DÉKÁNY ANDRÁS